

לפרשת ויקהל-פקודי: עונג שבת – טיבו ומגבלותיו

שמות (פרשת ויקהל) פרק לה פסוק ג:
 לא־תִבְעֲרוּ אֶשׁ בְּכֹל מִשְׁבְּתֵיכֶם בְּיוֹם הַשַּׁבָּת:

רש"י:

לא תבערו אש - יש מרבותינו אומרים הבערה ללאו יצאת, ויש אומרים לחלק יצאת:

אבן עזרא:

לא תבערו בעבור שהזכיר ביום הראשון ובשביעי בחג המצות כל מלאכה לא יעשה בהם (שמות יב, טז) להתיר אוכל נפש, אמר עתה בשבת לא תבערו אש לאפות לחם ולבשל בשר, כי האש צורך לכל מאכל. והגאון רב סעדיה חבר ספר נכבד תשובות על החולקים על קדמוניו על נר שבת:

רמב"ן:

לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת - ענין הכתוב הזה ודאי לאסור בשבת גם מלאכת אוכל נפש, כי אמר כל העושה בו מלאכה יומת, ופירש שלא יבערו גם אש לאפות לחם ולבשל בשר כי האש צורך כל מאכל. והוצרך לומר כן מפני שלא אמר "העושה בו כל מלאכה" כאשר אמר בעשרת הדברות (לעיל כ י) לא תעשה כל מלאכה, ואמר מלאכה סתם, והיה אפשר שנוציא מן הכלל מלאכת אוכל נפש, כי כן נאמר בחג המצות (דברים טז ח) לא תעשה מלאכה ואין אוכל נפש בכללו, ולכך הזכיר בפירוש שאף אוכל נפש אסור בו:

וכלשון הזה מצאתי במדרש (מכילתא כאן) רבי נתן אומר לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת למה נאמר, לפי שהוא אומר ויקהל משה את כל עדת בני ישראל, שומע אני יהא רשאי להדליק לו את הנר, להטמין לו את החמין, ולעשות לו מדורה בשבת, ת"ל לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת. וזה קרוב למה שאמרנו, שלא היו מלאכות הללו שהן הנאה לגופו בכלל איסור הראשון. ורצה רבי נתן לומר שלא הוצרך הכתוב לאסור אפייה ובשול ושאר צרכי אוכל נפש, שכבר אמר להם את אשר תאפו אפו ואת אשר תבשלו בשלו (לעיל טז כג), אבל עדיין כל מלאכות שאדם נהנה בהן ואינן עושין אלא הנאה לגוף כגון הדלקת הנר ומדורה ורחיצת גופו בחמין יהיו מותרות כי זה מעונג שבת, לכך נאמר לא תבערו אש לאסור הכל:

ולרבותינו עוד בו מדרש בתלמוד (שבת ע א) מפני שלא אמר כל העושה בו כל מלאכה יומת, או שיאמר כל המבעיר אש בכל מושבותיכם יומת, אמרו שיצאת להקל בה להיותה בלאו. ויש אומר שיצאה לחלק, לפי שהיתה בכלל לא תעשה כל מלאכה (לעיל כ י):

תורת משה:

לא תבערו אש. עיין מכילתא דמביא הרמב"ן ופי' הרא"ע דקאי לאסור אוכל נפש בשבת ואף על גב דכבר כתיב את אשר תאפו אפו, ונדחק הרמב"ן עיין שם. ונלע"ד הוה סד"א מצות עונג שבת דוחה מלאכת שבת כמו שמותר ביום טוב אוכל נפש של שמחת יום טוב, אך במן לא הי' ניכר שביתת שבת שהרי גם כל השבוע לא הי' להם שום מלאכה לעשות, גם לא הי' ניכר עונג שבת כי גם כל השבוע הי' טועמים במן כל הטעמים, ע"כ צוה עליהם שיעשו שום שינוי לזכר עונג שבת, והיינו שיאפו אותו או יבשלו אותו אעפ"י שאינו צריך, מ"מ לכבוד שבת יאפו ויבשלו לזכר עונג שבת, ואותו הבישול והאפי' יעשו בערב שבת לצורך שבת כדי שיהי' ניכר שביתת שבת ממלאכה, אבל עכשיו שעוסקים במלאכת המשכן ששת ימים תיעשה מלאכה הרי ניכר שביתת שבת, הו"א בשבת עצמו יאפו ויבשלו כי מצות עונג שבת דוחה מצות שביתת שבת כמו ביום טוב, והרי עתה אינם צריכים היכר לשביתה מפני שעושים מלאכה כל ששת ימים, ע"כ הזהיר לא תבערו אש לאוכל נפש.

בבלי, ברכות דף לא ע"ב:

ואמר רבי אלעזר משום רבי יוסי בן זמרא: כל היושב בתענית בשבת - קורעין לו גזר דינו של שבעים שנה, ואף על פי כן חוזרין ונפרעין ממנו דין עונג שבת. מאי תקנתיה? אמר רב נחמן בר יצחק: ליתיב תעניתא לתעניתא.

פירקוי בן באבוי (גנזי שכטר, ב, עמ' 564 – 565):

א. ב' נמן הדבר וכל היושב בתענית בשבת ויעשה אותה כחול במיזיד ונאין לו חלק לאז בעולם / הוה ולא נלעולם הבא שכך כת' מחלליה נמות ימותו מת בעולם / הוה ויומת לעולם הבא. וואם אתה אומר מחלליה מי שהוא עשה מלאכה בשבת / והרי כת'

באותו פסוק כל העשה מלאכה ונכרתה אבל מחלליה / אינו אלא מי שאינו מעוננו ועשה בחל ואתה למד קו' וח' מתשעה / באב שקבעו אותה נביאים וחכמ' הראשונים וקיבלו אתו / כל ישראל כולם והן צמים מערב עד ערב כיום הכפורים ואסור / באכילה ושתייה. וכשנזמן תשעה באב הן רוחצין בו מפני כבוד / השבת ואוכלין בו בשר ושותין בו יין. ועשרה ימים שלתשובה / אין ישאל חייבין לצום בהן לא מן המקרא ולא מן המשנה ולא מן התלמוד אלא מי שיחפוץ מתענהו וכל שאינו חפץ אין עליו / חובת תענית מפני שעשרת ימי תשובה נקראין ואין נקראין עשרת / ימי תענית שאין המקוום אין מבקש מאדם צום בלא תשובה / אלא מבקש תשובה ומעשים טובים שכך כת' שובו שובו וג' / וכת' לא תצומו כיום וג' לא תענית בלא תשובה. ושנו חכמ' / כל המענג את השבת זוכה ונוחל שני עולמים העולם הזה / והעולם הבא וימות המשיח שנ' אז תתענג על י"ג ושנו חכמ' / כל המקיים שלש סעודות בשבת ניצל משלוש פורעניות מחבלו / שלמשיח וממלחמות גוג ומגוג ומדינה שלגיהנם שכך כת' ויאמר / משה

בבלי, פסחים דף קה ע"א:

רב חנניא בר שלמיא ותלמידי דרב הוו יתבי בסעודתא, וקאי עלייהו רב המנונא סבא. אמרו ליה: זיל חזי אי מקדיש יומא נפסיק, וניקבעיה לשבתא. אמר להו: לא צריכיתו, שבתא קבעה נפשה. דאמר רב: כשם שהשבת קובעת למעשר - כך שבת קובעת לקידוש. סבור מינה: כי היכי דקבעה לקידוש - כך קבעה להבדלה. אמר להו רב עמרם: הכי אמר רב: לקידוש - קובעת, ולא להבדלה קובעת. והני מילי - לענין מיפסק, דלא מפסקינן. אבל אתחולי - לא מתחלינן.

רשב"ם:

בשבתא. לשם שבת:

דשבת היא קבעה נפשה. לסעודתה דמאחר שהיא אוסרת עלינו לאכול מעתה בלא קידוש אין לך הפסק גדול מזה ומעצמה סעודת שבת חשיבא נבדלת מסעודת חול ודי לכם בפריסת מפה וקידוש:

כשם שקובעת למעשר. פירוש אכילת עראי דשבת חשבו אותה קבע למעשר במסכת ביצה (דף לד ב) משום דהוי עונג אפי' סעודת כל שהוא דידה קבע הוא ואין אוכלין בשבת אפילו עראי מתבואה שלא נגמרה מלאכתה למעשר אלא אם כן עישר מערב שבת:

קובעת לקידוש. שאסור לטעום עד שיקדש. אלמא משחשיכה היא חשובה אכילת שבת מאליה:

כך קובעת להבדלה. כך יציאתה קובעת להבדלה שאם יושבין על השלחן וחשיכה במוצאי שבת אסור לאכול עד שיבדילו ואף על פי שלא הפסיקו סעודתן פורס מפה ומבדיל שיציאת שבת אוסרתן באכילה וקובעתן להבדלה:

הבדלה אינה קובעת. דכיון שהתחיל בסעודת שבת מבעוד יום זהו כבוד שבת שיהא גומר סעודתו אף לאחר שהחשיך ולאחר שגמר סעודתו יבדיל: